

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای: پیامدها برای دیپلماسی اقتصادی

مهر ۱۴۰۰

شناسنامه گزارش

مرکز پژوهش های اتاق ایران

عنوان:

عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای:
پیامدها برای دیپلماسی اقتصادی

مدیریت اقتصاد کلان و آینده پژوهی

تاریخ انتشار: مهر ۱۴۰۰

واژه های کلیدی: سازمان همکاری شانگهای، اوراسیا، کنسرسیوم بین بانکی، بانک توسعه سازمان همکاری شانگهای
کریدور شمال - کلاب انرژی، دیپلماسی اقتصادی

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

فهرست مطالب

۵	مقدمه
۶	۱- سازمان همکاری شانگهای: همکاری جویانه و متکثر
۸	۲- سازمان همکاری شانگهای در متن اوراسیای پساچنگ سرد
۱۰	۳- روند همگرایی اقتصادی در سازمان همکاری شانگهای
۱۴	۴- ایران، دیپلماسی اقتصادی و عضویت دائم در سازمان همکاری شانگهای
۱۹	منابع

مقدمه

عضویت دائمی ایران در سازمان همکاری شانگهای مهم‌ترین رخداد سیاست خارجی کشور در ماه‌های اخیر و پس از توافق مشارکت راهبردی جامع با چین بود. ایران پس از ۱۵ سال کوشش بالاخره به این سازمان راه یافت. در پیامد این رخداد موجی از تحلیل‌ها و انتظارات در کشور شکل گرفت و به روال سال‌های اخیر نگرش‌ها در این حوزه قطبی شد. برخی الحاق ایران به سازمان همکاری شانگهای را فاقد ارزش راهبردی و اقتصادی برای کشور برشمردند و طیفی دیگر آن را نشانه پایان تحریم‌ها و فشارهای غرب و آغاز عصر جدیدی در روابط خارجی دو کشور برشمردند.

اما از منظری علمی، سازمان همکاری شانگهای از منظر راهبردی و اقتصادی چگونه قابل مفهوم‌بندی است؟ پیامدهای عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای کدام‌اند؟ به‌ویژه از منظر دیپلماسی اقتصادی و منافع بخش خصوصی چه طیفی از پیامدها را می‌توان متصور شد؟ آیا حضور در این سازمان ایران را از غرب بی‌نیاز می‌کند؟ تحریم‌ها را خنثی می‌کند یا وزن راهبردی ایران را به‌شدت افزایش می‌دهد؟ آیا عضویت در این نهاد الزاماتی برای کشورهای عضو در حوزه‌های سیاسی و اقتصادی ایجاد می‌کند؟ موقعیت سازمان همکاری شانگهای در ژئواکونومی اوراسیا و در متن کلان اقتصاد سیاسی بین‌الملل چگونه قابل تفسیر است؟ عضویت در این نهاد چه طیفی از تأثیرات را بر روابط اقتصادی ایران و سایر اعضا می‌گذارد؟

برای پاسخ به این پرسش‌ها پژوهش حاضر در سه بخش تدوین یافته است. نخست نگاهی از درون به این سازمان ارائه می‌شود بدان معنا که بر مبنای منشور اصول و رفتار سازمان در دو دهه گذشته شناختی از اهداف رویکردها و کنش‌های آن ارائه می‌گردد در بخش دوم سازمان در محیط ژئواکونومیک اوراسیا رد بحث و بررسی قرار می‌گیرد و نهایتاً در بخش کلیدی گزارش پیامدهای عضویت دائمی ایران در این نهاد از منظر دیپلماسی اقتصادی تبیین می‌گردد.

۱- سازمان همکاری شانگهای: همکاری جویانه و متکثر

سازمان بین‌المللی به نهادی اطلاق می‌شود که دارای رویه‌های رسمی است و حداقل سه کشور به عضویت آن درآمده‌اند.^۱ سازمان‌های بین‌المللی بر اساس "ساختار نهادی، هنجارها و بازیگران" به سه دسته همگون، همکاری جو و تعارض گرا یا دارای پتانسیل تعارض تقسیم‌بندی می‌شوند. سازمان‌های همگون دارای یک نهاد کانونی‌اند و سایر نهادها به این نهاد کانونی پیوند خورده‌اند. به لحاظ هنجاری، هنجارهای کانونی این سازمان‌ها در یکدیگر تنیده‌اند و تمامی بازیگران نهاد کانونی و هنجارهای کانونی را حمایت می‌کنند. در نهادهای همکاری جو و تعارض گرا این همگونی منفعتی ارزشی کاهش پیدا می‌کند. در سازمان‌های همکاری جو، به لحاظ نهادی چند نهاد کانونی وجود دارد و سایر نهادها به‌صورت نه‌چندان مستحکم به این نهادهای کانونی پیوند خورده‌اند. به لحاظ هنجاری در این نوع سازمان‌های بین‌المللی میان هنجارهای کانونی درگیری وجود ندارد، اما برخلاف مدل همگون، همگرا و تنیده در یکدیگر نیز نیستند. به لحاظ بازیگران، در سازمان‌های همکاری جو برخی بازیگران خارج از هسته کانونی نهادها قرار می‌گیرند اما به‌طور کلی سازمان و نهادها را حمایت می‌کنند.

در سازمان‌های دارای استعداد تعارض یا تعارض گرا، ساختار نهادی چندگانه است، اما نهادها ارتباط معناداری با یکدیگر ندارند. به لحاظ هنجاری هنجارهای کانونی این نهادها در وضعیت تعارض‌آمیز با یکدیگر قرار دارند و بازیگران کلیدی در این نوع سازمان‌ها نهادها و اولویت‌های متفاوتی را پیگیری می‌کنند.^۲

ناتو را می‌توان مصداقی از سازمان‌های همگون محسوب کرد. سازمان ملل متحد نمونه‌ای از سازمان همکاری گرا محسوب می‌شود و اتحادیه عرب را می‌توان مصداقی از یک سازمان تعارض گرا یا دارای استعداد تعارض پنداشت.

افزون بر این سازمان‌های بین‌المللی از منظر اهداف و نحوه پذیرش اعضا با یکدیگر تفاوت‌های مهمی دارند. برخی سازمان‌ها همچون سازمان بین‌المللی کار بر اهداف خاصی متمرکز شده‌اند و برخی دیگر مانند سازمان ملل اهداف کلانی را پیگیری می‌کنند. برخی سازمان‌ها همچون اتحادیه اروپا در پذیرش اعضای جدید بسیار سخت‌گیرانه عمل می‌کنند و به همگونی ارزشی و منفعتی بسیار اهمیت می‌دهند. در مقابل سازمان‌هایی چون اتحادیه اقتصادی اوراسیا متکثرند و در پذیرش اعضای جدید انعطاف دارند.

سازمان همکاری شانگهای را می‌توان سازمانی همکاری جو، دارای اهداف کلی و عام و تا حدی انعطاف‌پذیر در پذیرش اعضای جدید برشمرد. به لحاظ نهادی این سازمان چندگانه است و در قالب اجلاس‌های سران، نخست وزیران و وزرا تصمیمات اجماعی آن اتخاذ می‌شود. سایر نهادهای این سازمان به این نهادهای چندگانه پیوند خورده‌اند.

در اعلامیه بنیان‌گذاری سازمان همکاری شانگهای اهداف کلان و کلی برای آن ترسیم شده است. در اعلامیه بنیان‌گذاری این سازمان، تقویت اعتماد متقابل، روابط دوستانه و حسن هم‌جواری میان دولت‌های عضو، تشویق همکاری مؤثر میان دولت‌های عضو در حوزه‌های سیاسی، تجاری اقتصادی و علمی، فنی فرهنگی، آموزشی، انرژی، حمل‌ونقل، محیط‌زیست و سایر حوزه‌ها، انجام اقدامات مشترک برای تضمین و تداوم صلح امنیت و ثبات در منطقه و بنیان‌گذار نظم جدید اقتصادی و سیاسی بین‌المللی مبتنی بر دموکراسی و عدالت به‌عنوان اهداف کلان این سازمان برشمرده شده‌اند.

ماده ۳ منشور سازمان همکاری شانگهای، اهداف این سازمان را چنین بر می‌شمارد: تداوم صلح و تقویت امنیت و اعتماد در منطقه، کوشش برای رسیدن به موضعی واحد در موضوعات سیاست خارجی و منافع مشترک شامل موضوعاتی که در سازمان‌های بین‌المللی مطرح می‌شود، توسعه و اجرای مکانیسم‌هایی که به همکاری مشترک در مبارزه با تروریسم کمک می‌کند و همکاری مشترک در مبارزه با تروریسم جدایی‌طلبی و افراطی‌گرایی. در طی دو دهه پس از شکل‌گیری این نهاد، مبارزه با تروریسم، جدایی‌طلبی و افراطی‌گرایی به‌عنوان اهداف کانونی این نهاد در حوزه امنیتی برجسته شدند.

در حوزه اقتصادی، ترویج همکاری‌های اقتصادی منطقه‌ای در قالب‌های متفاوت، ایجاد تدریجی محیط مناسب برای تجارت و سرمایه‌گذاری به‌گونه‌ای که به تدریج کالا، سرمایه، خدمات و فناوری در میان اقتصادهای عضو این نهاد به‌صورت آزاد جریان یابد به‌عنوان هدف کلیدی برشمرده شده است. افزون بر آن باید استفاده مؤثر از زیر ساخت‌های ارتباطی و حمل‌ونقلی صورت گیرد، قابلیت‌های ترانزیتی اعضا توسعه یابد و به تدریج همگرایی منطقه‌ای در حوزه‌های توسعه پایدار شکل گیرد.^۲

به لحاظ اجرایی، نهادهای اجرایی این سازمان عبارت‌اند از: شورای سران، شورای نخست وزیران و شورای وزرای امور خارجه. در این میان شورای سران کانون قدرت و نهاد کلیدی این سازمان محسوب می‌شود و سایر نهادها در راستای مصوبات این شورا و تدوین دستور کار نشست‌های آن عمل می‌کنند. افزون بر این جلساتی به‌تناسب موضوعات میان وزارتخانه‌های درگیر در موضوعات مطرح در این سازمان برگزار می‌شود. شورای هماهنگی‌های ملی و نهایتاً ساختار ضدتروریسم منطقه‌ای و دبیرخانه سایر نهادهای این سازمان را تشکیل می‌دهند.

اشاره شد که نهاد کانونی این سازمان شورای سران است که تصمیم‌گیری در مورد خط و مشی کلی سازمان، عضوگیری و تغییر در نهادهای سازمان را در اختیار دارد و بر سایر نهادهای سازمان نظارت می‌کند. شورای نخست وزیران دومین نهاد این سازمان است که وظیفه تصویب بودجه این سازمان و به‌ویژه تصویب و تصمیم‌گیری در مورد حوزه‌های همکاری اقتصادی میان اعضا را بر عهده دارد. این نهاد از منظر دیپلماسی اقتصادی واجد اهمیت ویژه است.

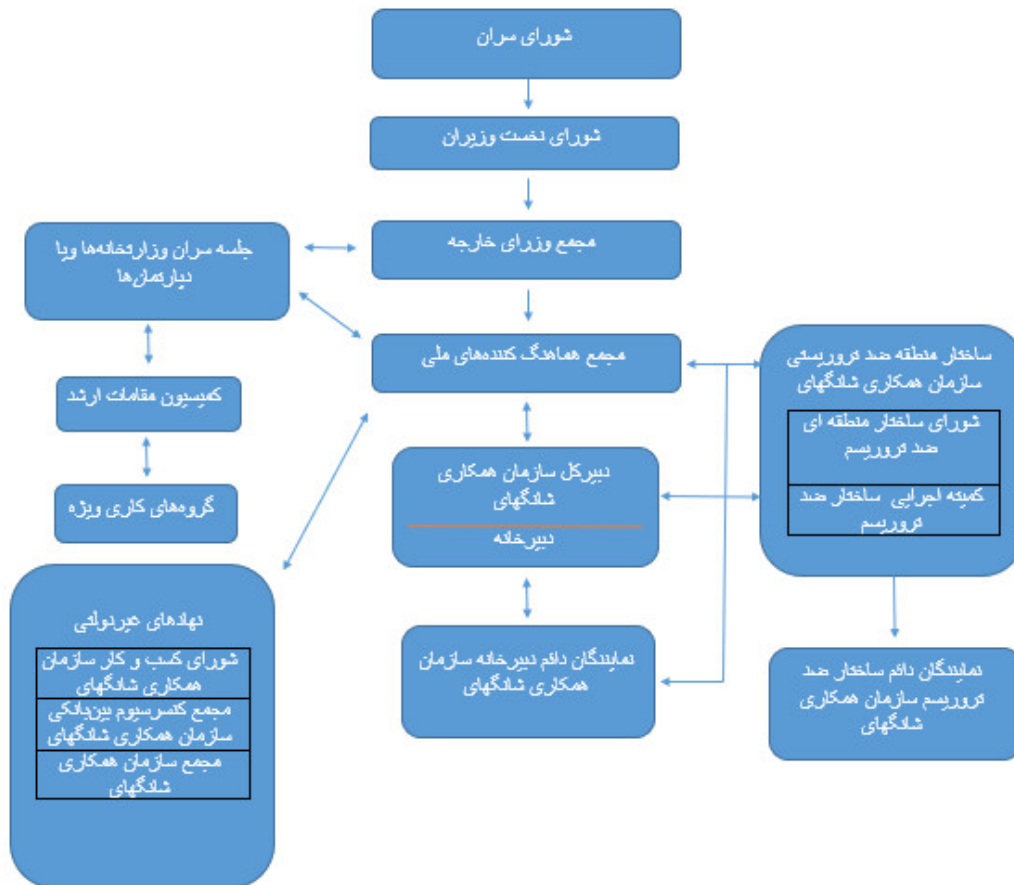
سومین نهاد شورای وزیران امور خارجه است که به‌نوعی وظیفه آماده‌سازی دستور کار شورای نخست وزیران و شورای سران را بر عهده دارد و در قالب آن در مورد مباحث روز مرتبط با سازمان آن اعضا وارد رایزنی می‌شوند. این شورا حق صدور بیانیه در مورد موضوعات روز مرتبط با سازمان را دارد.

نهاد دیگری که در این سازمان اهمیت ویژه‌ای دارد و در واقع اقدامات و مباحث کارشناسی لازم برای دستور کار جلسات شورای وزیران، نخست وزیران و سران را تنظیم می‌کند نهاد موسوم به هماهنگ‌کننده ملی است. نهاد هماهنگ‌کننده ملی از نمایندگان که هر یک از کشورهای عضو معرفی می‌کنند تشکیل می‌شود، هر سال سه جلسه برگزار می‌کند و در این جلسات مسائل مربوط به اجلاس‌های شورای وزیران، نخست وزیران و سران مورد بحث و توافق قرار می‌گیرد.

فرایند تصمیم‌گیری در این سازمان اجماعی است و تصمیمات حیاتی به رأی مثبت تمامی اعضا نیاز دارد. البته سازمان در مورد برخی اقدامات و طرح‌ها انعطاف نشان داده است بدان معنا که اگر کشورهایی مخالف برخی از جنبه‌های و پروژه‌های سازمان باشند، می‌توانند مخالفت خود را بروز دهند اما در صورتی که دو سوم اعضای سازمان با انجام پروژه موافقت نمایند نباید مانع

انجام پروژه شوند. اما در عین حال این حق برای اعضای مخالف در نظر گرفته شده است که در مراحل بعدی به در صورتی که در تصمیم خود تجدیدنظر کنند در پروژه‌ها و طرح‌ها مشارکت نمایند.

نمودار ۱- ساختار سازمان همکاری شانگهای

۲- سازمان همکاری شانگهای در متن اوراسیای پساجنگ سرد

سازمان همکاری شانگهای در متن اوراسیای پس از جنگ سرد متولد شد و رشد کرد. فروپاشی شوروی و خیزش چین مهم‌ترین رخدادها در اوراسیای دهه‌های اخیر بوده است. با فروپاشی آخرین امپراطوری در این پهنه، توزیع قدرت و قواعد به سرعت متحول شد. مهم‌ترین دشمن چین و تهدید شماره یک امنیت ملی این کشور از بین رفت. بیش از ۷ هزار کیلومتر از مرزهای این کشور در وضعیت مبهمی قرار گرفت.^۴ در دیگر سو روسیه ضعیف متولد شد و در آسیای مرکزی دولتهایی تأسیس شدند که پایه‌های اقتصادی، ایدئولوژیک و سیاسی آنها به شدت ضعیف بود. افزون بر این فروپاشی شوروی به نیروهای فرو ملی و به ویژه گروه‌های تروریستی مجال داد تا قدرت دولت را در پهنه وسیعی از اوراسیا به چالش کشند. رها شدن افغانستان در جنگ داخلی در دهه ۱۹۹۰ این کشور را به کانون امنی برای نیروهای تروریستی و اشاعه این جریان‌ها به پهنه اوراسیا بدل کرده بود.^۵

در چنین شرایطی ابتکار شانگهای یا آنچه به "شانگهای پنج" مشهور شد با اهداف عمدتاً امنیتی و نظامی در ۱۹۹۶ و با مشارکت چین، روسیه، قزاقستان، تاجیکستان و قرقیزستان شکل گرفت. در دهه ۱۹۹۰ مهم‌ترین هدف تشکیل آنچه بعدها

سازمان همکاری شانگهای نام گرفت، مشخص نمودن مرز چین با کشورهای آسیای مرکزی و روسیه و پایان دادن به یکی از طولانی‌ترین و دشوارترین مناقشات مرزی چین بود.

با حل و فصل موفقیت‌آمیز این موضوع، سازمان همکاری شانگهای در ابتدای قرن ۲۱ و مقارن با حادثه ۱۱ سپتامبر که تروریسم را در کانون سیاست بین‌الملل قرارداد متولد شد. از همین رو دومین دستور کار کلیدی این سازمان مقابله جمعی با تروریسم بود، مقابله‌ای که در دهه نخست قرن ۲۱ در قالب شعار مبارزه با "سه نیروی شیطانی تروریسم، تجزیه‌طلبی و افراط‌گرایی" به هدف کانونی این نهاد بدل شد.^۶ مهم‌ترین ساختار این سازمان تحت عنوان ساختار منطقه‌ای ضدتروریسم شکل گرفت و به مهم‌ترین حوزه همکاری میان کشورهای عضو برای مقابله با تروریسم شکل داد.

همکاری در قالب این ساختار موفقیت‌آمیز بود و به تدریج تروریسم در منطقه مهار شد. افزون بر این دولت‌های آسیای مرکزی با کمک‌های چین و روسیه به تدریج از وضعیت ضعیف دهه ۱۹۹۰ خارج شدند و به دولت‌های دارای کارکرد تبدیل گشتند. فرایند هنجارسازی امنیتی چین و روسیه در این منطقه تثبیت شد، این دو کشور به عنوان کشورهای کلیدی نقش‌آفرین شدند، به‌ویژه پس از سال ۲۰۰۵ که در اعلامیه اجلاس سران، اعضای سازمان همکاری شانگهای به طور تلویحی خواهان بسته شدن پایگاه‌های آمریکایی شدند و سرانجام این پایگاه‌های نظامی بسته شد. افزون بر این چین و روسیه به صورت مشترک با انقلاب‌های رنگی در این منطقه مقابله کردند نظام‌های سیاسی متمایل به خود را حفظ نمودند.

با وجود این، همکاری امنیتی چین و روسیه و به‌طور کلی اعضای سازمان همکاری شانگهای در قالب این نهاد از مقابله با تروریسم و انقلاب‌های رنگی فراتر نرفت. به دیگر سخن مفهوم‌بندی این سازمان تحت عنوان ناتوی شرق بی‌معناست. همکاری امنیتی میان کشورهای عضو این سازمان محدود بوده و محدود مانده است. منافع متفاوت امنیتی چین و روسیه و نگرانی کشورهای آسیای مرکزی از تسلط این دو کشور زمینه را برای محدود شدن همکاری‌های امنیتی فراهم آورد. شاهد این مدعا آنکه در دو بحران کلیدی سیاست خارجی روسیه در دوره پس از جنگ سرد یعنی حمله این کشور به گرجستان و جدایی بخشی از خاک آن و نیز بحران اوکراین و جدایی کریمه، سازمان همکاری شانگهای حمایتی از روسیه صورت نداد.^۷ افزون بر این سازمان همکاری شانگهای حمایتی هم از مواضع چین در قبال تایوان صورت نداده است.

ذکر این نکته از این منظر اهمیت دارد که در ایران بدون دقت نظری این سازمان به عنوان یک اتحاد علیه غرب مفهوم‌پردازی می‌شود درحالی‌که این سازمان از هیچ یک از شاخص‌های اتحاد به معنای کلاسیک آن برخوردار نیست و همکاری امنیتی اعضای آن به مقابله با تهدیدات فراملی محدود است.

در مقام مقایسه در سازمان پیمان آتلانتیک شمالی حمله به یک کشور حمله به همه اعضا محسوب می‌شود و مستلزم واکنش فوری نظامی آنهاست. به دیگر سخن در این سازمان نوعی چتر امنیتی شکل گرفته است و در مقابل چشم‌انداز امنیتی کلیه اعضای ناتو را ایالات متحد شکل می‌دهد. اما در سازمان همکاری شانگهای چنین وضعیتی حاکم نیست و دولت‌ها مسئولیت حفظ و تأمین امنیت خود را به صورت فردی بر عهده دارند. با تثبیت نسبی وضعیت امنیتی در منطقه، تثبیت دولت‌ها و شکل‌گیری روابط امنیتی باثبات میان آنان، سازمان همکاری شانگهای به تدریج بر توسعه منافع اقتصادی و روابط اقتصادی میان اعضا متمرکز شد. همکاری اقتصادی اعضا در قیاس با همکاری‌های امنیتی با دشواری‌های بیشتری مواجه بوده است.

۳- روند همگرایی اقتصادی در سازمان همکاری شانگهای

در سطح کلان و از منظر اقتصاد سیاسی، سازمان همکاری شانگهای نظم موجود در اقتصاد سیاسی بین‌الملل را پذیرفته و آن را به‌عنوان مبنای همکاری اعضا قرار داده است. در این قالب سازمان هدف آرمانی خود را "جریان آزاد کالا، نیروی کار و سرمایه" تعریف کرده است. این هدف در آسه آن و اتحادیه اروپا نیز به‌روشنی برجسته شده است و از آرمان‌های طرفداران فراملی‌گرایی و جهانی‌شدن به شمار می‌آید. افزون بر این اعضا، سازمان تجارت جهانی و قواعد آن را به‌عنوان مبنای تجارت جهانی پذیرفته‌اند و البته در اعلامیه‌های اخیر بر اصلاح این سازمان تاکید کرده‌اند و مکانیسم بازار را به‌عنوان مکانیسم کلیدی توسعه اقتصادی مورد تاکید قرار داده‌اند.^۸

با وجود این، در حوزه همکاری اقتصادی نیز همچون حوزه امنیتی مسیر حرکتی سازمان با مسیرهای متعارف و کلاسیک متفاوت بوده است. در اتحادیه اروپا و تا حدودی مجموعه آسه آن، فرایند همگرایی مرحله‌ای همچون تجارت آزاد، اتحادیه گمرکی، بازار مشترک و جابه‌جایی آزادانه کالا، سرمایه و نیروی کار را در بر می‌گیرد و عملیاتی شده است. اما در سازمان همکاری شانگهای عمدتاً رویه‌هایی در همکاری اقتصادی شکل گرفته است و مسیر سنتی همگرایی اقتصادی طی نشده است. اشاره شد که در حوزه عملیاتی حرکت این سازمان با مدل‌های کلاسیک همگرایی اقتصادی متفاوت بوده و عمدتاً به ایجاد رویه‌ها و تسهیل روابط تجاری و اقتصادی میان اعضا و انعطاف در برابر ابتکارات کشورهای عضو محدود شده است. به‌رغم این که از آغازین روزهای تشکیل این سازمان ایده جریان آزاد کالا نیروی کار و سرمایه، عمدتاً از طرف دولت چین و نمایندگان آن در جلسات این سازمان مطرح شده است، اما همواره با مخالفت‌های فنی و سیاسی روسیه و برخی کشورهای آسیای مرکزی مواجه شده است. از آنجاکه اعضای سازمان به لحاظ قدرت اقتصادی، نوع اقتصادها و میزان رقابت‌پذیری آن‌ها در وضعیت شدیداً نامتوازنی قرار دارند، اغلب اعضای سنتی سازمان یعنی روسیه و کشورهای آسیای مرکزی از رقابت با چین ناتوان‌اند و هراس دارند.

این کشورها عمدتاً صادرکننده مواد خام محسوب می‌شوند و بازار آنها به‌صورت فزاینده در اختیار چین قرار گرفته است. ناتوانی این کشورها در رقابت با اقتصاد شکوفا و تهاجمی چین زمینه را برای مخالفت آنان با آزادسازی تجاری در قالب این سازمان فراهم آورده است. این مخالفت به‌ویژه از طرف روسیه به‌صورت مداوم ابراز شده است.^۹

روسیه در سیاست اعلامی همواره از آزادسازی تجاری و همگرایی اقتصادی در درون سازمان حمایت کرده است، اما در عمل و در جلسات این سازمان مانع اجرایی‌شدن و نهادینه شدن این ابتکارات در قالب‌های الزام‌آور شده است. به‌عنوان مثال مخالفت روسیه مهم‌ترین عامل عدم تشکیل بانک توسعه و منطقه تجارت آزاد سازمان همکاری شانگهای بوده است.^{۱۰}

کوشش‌های چین برای تشکیل این بانک در یک دهه گذشته همواره با مخالفت موثر روسیه به شکست انجامیده است. در چنین فضایی حاصل کنش‌های اقتصادی و هم‌گرایانه سازمان تاکنون طیفی از ابتکارات و مکانیسم‌ها و رویه‌های همکاری اقتصادی بوده است که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد. افزون بر این و مهم‌تر آن که چین و روسیه به‌عنوان دو بازیگر کلیدی در حوزه اقتصادی این سازمان، در یک دهه گذشته پروژه‌های کلان اقتصادی و هم‌گرایانه جدیدی را تعریف کردند و دیپلماسی

اقتصادی خود را معطوف به پیشبرد این پروژه‌ها نموده‌اند. چین مگا پروژه ابتکار کمربند و راه را در سال ۲۰۱۳ و در دانشگاه نظربایف قزاقستان بدون توجه به سازمان همکاری شانگهای اعلام کرد و از آن پس ابتکار کمربند و راه همواره در کانون دیپلماسی اقتصادی چین بوده است.^{۱۱}

در یک دهه اخیر چین با بیش از ۱۰۰ کشور و سازمان بین‌المللی موافقت‌نامه‌هایی برای همکاری در قالب ابتکار کمربند و راه امضا کرده است و این ابتکار در کانون سرمایه‌گذاری خارجی این کشور قرار گرفته است.^{۱۲} به دیگر سخن می‌توان گفت که به لحاظ اقتصادی این ابتکار جایگزین سازمان همکاری شانگهای در دیپلماسی اقتصادی چین شده است. کشورهای آسیای مرکزی و به‌طور کلی پهنه اوراسیا نقش کلیدی را در ابتکار کمربند و راه چین ایفا می‌کنند. احتمالاً پیچیدگی پیشبرد برنامه‌های همگرایی اقتصادی مدنظر چین در قالب ساختار اجماعی سازمان همکاری شانگهای این کشور را به‌سوی ساختار جدیدی که در آن از موقعیت مسلط برخوردار باشد سوق داده است. چین تسهیل تجاری باهدف گشودن بازارها را دنبال می‌کند، اما سایر کشورهای عضو عمدتاً دارای اقتصادهای ضعیف و تک‌محصولی‌اند و توان رقابت با چین در این حوزه را ندارند.^{۱۳}

از دیگر سو روسیه نیز از سال ۲۰۱۴ ابتکار همگرایی اوراسیایی تحت عنوان اتحادیه اقتصادی اوراسیا را طراحی و اجرا کرده است و با ارائه انواع امتیازات به کشورهای اقماری جمهوری‌های شوروی سابق می‌کوشد نفوذ خود در اقتصاد این کشورها را حفظ نماید، مانع از تسلط چین بر ژئو اکونومی اوراسیا گردد و این ابتکار را به کشورهای هم‌چون ایران ویتنام و هند گسترش دهد.^{۱۴} در سند استراتژی امنیت ملی روسیه در سال ۲۰۲۱ تلویحاً اشاره شده است که اوراسیا نباید تحت سلطه اقتصادی هیچ کشوری درآید. این اشاره طور روشن چین را مدنظر دارد.^{۱۵}

البته هر دو کشور می‌کوشند ابتکارات خود را در پیوند با سازمان همکاری شانگهای نشان دهند. در بیانیه‌ها و اعلامیه‌های این سازمان و در سخنان رهبران روسیه و چین همواره از این پیوندها سخن گفته می‌شود، اما هنوز مکانیسم‌های روشنی برای پیوند زدن این دو ابتکار کلان در پهنه اوراسیا با سازمان همکاری شانگهای تدوین نشده است.^{۱۶}

بنابراین می‌توان مدعی شد که روند همگرایی اقتصادی در این نهاد عمدتاً به ایجاد رویه‌ها و مکانیسم‌ها محدود مانده است و در یک دهه اخیر چین و روسیه ابتکارات جدید و متفاوتی از این نهاد را در کانون دیپلماسی اقتصادی خود قرار داده‌اند. در این فرایند، چند نهاد اقتصادی در سازمان شکل گرفته است یا ایده آن طرح شده است. مهم‌ترین این نهادها عبارت‌اند از:

۳-۱ کنسرسیوم بین‌بانکی^{۱۷}

کنسرسیوم بین‌بانکی سازمان همکاری شانگهای در اکتبر ۲۰۰۵ و در پی تصمیم شورای سران سازمان برای ایجاد مکانیسم حمایت مالی از پروژه‌های کشورهای عضو سازمان و سرمایه‌گذاری در این پروژه‌ها شکل گرفت. مهم‌ترین کار ویژه‌های این کنسرسیوم را می‌توان سازماندهی منابع مالی برای سرمایه‌گذاری در پروژه‌ها، تعمیق تعاملات با نهادهای مالی کشورهای عضو، ناظر و شرکای سازمان همکاری شانگهای، همکاری با نهادهای اقتصادی کلیدی در سازمان شامل شورای کسب‌وکار و بانک توسعه اوراسیا و تبادل تجربیات با کشورهای عضو در قالب دوره‌های آموزشی برشمرد.

در سال ۲۰۲۰ که روسیه ریاست سازمان همکاری شانگهای را برعهده داشت توسعه اکوسیستمی برای پرداخت با ارزهای ملی را به‌عنوان یکی از اولویت‌های این کنسرسیوم مطرح کرد. افزون بر این رشد فراگیر از طریق سرمایه‌گذاری در توسعه زیرساخت‌های باکیفیت بالا، توسعه بدیل‌هایی برای روش‌های کلاسیک تأمین مالی از جمله تضمین صادرات، مشارکت راهبردی برای توسعه پایدار باهدف رسیدن اعضا به اهداف توسعه پایدار تا سال ۲۰۳۰ نیز به‌عنوان اولویت‌های این نهاد برشمرده شد.^{۱۸}

در اجلاس ۲۰۲۱ سازمان همکاری شانگهای، استراتژی کوتاه‌مدت کنسرسیوم تا سال ۲۰۲۶ تصویب شد. در قالب این استراتژی گسترش و تعمیق همکاری در حوزه‌های اتصالات زیرساختی، صنایع پیشرفته، لجستیک، کشاورزی، فناوری‌های پیشرفته و ایجاد زنجیره عرضه کارآمد منطقه‌ای به‌عنوان اهداف کلیدی آن تعیین شد. این کنسرسیوم از هنگام تشکیل در سال ۲۰۰۵ تا کنون از ۵۹ پروژه در قالب ارائه ۱۰٫۷ میلیارد دلار وام حمایت کرده است.^{۱۹}

چین در سال ۲۰۲۱ وعده ارائه وام ده میلیارد دلاری به اعضای این سازمان را داد.^{۲۰} این کشور در سال ۲۰۱۸ و در اجلاس سران این سازمان نیز وعده ارائه وام‌هایی به مبلغ ۴٫۶ میلیارد دلار به اعضا را داد.^{۲۱} این وام در قالب کنسرسیوم بین‌بانکی سازمان همکاری شانگهای عملیاتی می‌شود.

۲-۳ شورای کسب‌وکار

شورای کسب‌وکار مهم‌ترین نهاد غیردولتی سازمان همکاری شانگهای و کلیدی‌ترین نهاد در دیپلماسی کسب‌وکار است. این شورا که با تصمیم شورای سران سازمان در سال ۲۰۰۵ شکل گرفت، اهداف چندگانه‌ای را دنبال می‌کند. این اهداف عبارت‌اند از:

- ۱- تسهیل همکاری کوثر میان اعضا در شاخه‌های مختلف کسب‌وکار
- ۲- ایجاد همکاری مستقیم و بی‌واسطه میان فعالان اقتصادی کشورهای عضو
- ۳- سازمان‌دهی و برگزاری نشست‌ها، برگزاری نمایشگاه‌ها، کنفرانس‌ها، سمینارها و سایر گردهمایی‌های مرتبط با کسب‌وکارها

این شورا دارای یک مجمع عالی است که جلسات سالانه را برگزار می‌کند. سه نماینده از هر کشور عضو در این مجمع عضویت دارند

۳-۳ کلاب انرژی

سازمان همکاری شانگهای تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان بزرگ انرژی در جهان را گرد هم آورده است. از همین رو ایده شکل‌دهی به همکاری‌های گسترده‌تر و نوعی همگرایی در این حوزه از همان ابتدا در سازمان مطرح بوده است. نخستین بار در سال ۲۰۰۵ روسیه ایده شکل‌گیری کلاب انرژی سازمان همکاری شانگهای را مطرح کرد و کشورهای آسیای مرکزی نیز از آن حمایت کردند، اما به دلیل اختلاف میان چین و این کشورها و تضعیف احتمالی موضع چین در برابر تولیدکنندگان انرژی، چنین ساختاری تا سال ۲۰۱۳ شکل نگرفت.

در سال ۲۰۱۳ این ساختار شکل گرفت، اما تاکنون نتایج چندانی به همراه نداشته است. از منظر ایده‌ای در قالب این کلاب نیل به بازار واحد انرژی یا شکل‌دهی به مدل جدید تبادل انرژی و تدوین مشترک استراتژی انرژی اوراسیایی مطرح شده است. حتی برخی از کشورها همچون قزاقستان شکل‌دهی به فضای مشترک^۱ انرژی را نیز طرح کرده‌اند، اما کلاب انرژی سازمان همچنان در حد یک ایده باقی‌مانده است^{۲۲}

به بیان دقیق‌تر باوجود آنکه همکاری در حوزه انرژی در یک دهه اخیر به کانون روابط چین با کشورهای آسیای مرکزی و روسیه بدل شده است،^{۲۳} اما این همکاری‌ها به‌صورت دوجانبه و خارج از ساختار کلاب انرژی سازمان رخ داده است. چین در تعامل دوجانبه با کشورهای دارنده انرژی در درون این سازمان از موقعیت مذاکره‌ای بهتری برخوردار است و تمایلی به تغییر این وضعیت ندارد. عدم تمایل چین را می‌توان عامل کلیدی در تداوم نقش حاشیه‌ای این کلاب در سازمان همکاری شانگهای برشمرد.^{۲۴}

۳-۴ بانک توسعه سازمان همکاری شانگهای

ایده تشکیل بانک توسعه سازمان همکاری شانگهای از سال‌ها پیش مطرح بوده است. در اجلاس نخست وزیران این سازمان در سال ۲۰۱۶ این ایده به تصویب رسید^{۲۵}، اما با مخالفت روسیه در اجلاس سران سازمان در همان سال، سرانجامی نیافت. آن هنگام تاکنون رایزنی‌های چین و روسیه برای تشکیل این بانک فرجامی نیافته است.^{۲۶} با وجود این، پیشنهاد تشکیل این بانک اخیراً از سوی پاکستان، نزدیک‌ترین کشور به چین، نیز مطرح شده است.^{۲۷}

مخالفت روسیه با تشکیل چنین بانکی ناشی از دو عامل است. نخست آن که در فرایند تشکیل چنین بانکی موازنه سهم و تأثیرگذاری اعضا احتمالاً امکان‌پذیر نیست. چین از توانایی بسیار بالایی برای تأمین مالی پروژه‌ها برخوردار است و به طور طبیعی موقعیت هژمونیک در چنین بانکی پیدا می‌کند. دوم آنکه که این بانک می‌تواند ابزار تسلط چین بر ژئو اکونومی آسیای مرکزی شود و سرعت گسترش نفوذ این کشور در این منطقه را افزایش دهد^{۲۸} به دیگر سخن می‌توان مخالفت موثر روسیه را مهم‌ترین عامل در فرجام نیافتن این بانک عنوان کرد. البته چین ایده تشکیل بانکی را در قالبی بزرگ‌تر، تحت عنوان بانک توسعه و سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیایی عملیاتی کرد و از آن مسیر بخشی از تأمین مالی پروژه‌های مدنظر خود را در آسیای مرکزی صورت می‌دهد. با وجود این چین همچنان تشکیل این بانک را پیگیری می‌کند.^{۲۹}

افزون بر این نهادهای کلیدی، کشورهای عضو سازمان طیفی از ابتکارات را طرح کرده‌اند که برخی از آنها در شورای سران تصویب و وارد مرحله عملیاتی شده است. مهم‌ترین ابتکارات ارائه شده در جدول ذیل آمده است.

¹ Common space

جدول ۱- مهم‌ترین ابتکارات اعضای سازمان همکاری شانگهای در حوزه اقتصاد سیاسی

وضعیت اجرا	کشور ارائه‌کننده	ابتکار ارائه شده
عملیاتی شده	روسیه	کنسرسیوم بین‌بانکی سازمان همکاری شانگهای
در حال مذاکره برای عملیاتی شدن - مخالفت روسیه مهم‌ترین مانع	چین	بانک توسعه سازمان همکاری شانگهای
عملیاتی شده	ازبکستان	توسعه کریدورهای حمل‌ونقلی
عملیاتی نشده	ازبکستان	ایجاد مرکز منطقه‌ای توسعه حمل‌ونقل و ارتباطات آسیای مرکزی تحت نظارت سازمان ملل
عملیاتی شده	تاجیکستان	رایزنی منظم وزرای انرژی و صنایع
عملیاتی نشده	ازبکستان	توسعه همکاری در کشاورزی هوشمند
در حال اجرا	چین	برگزاری نمایشگاه دائمی کشاورزی اعضای سازمان همکاری شانگهای
در مراحل اولیه اجرا	قزاقستان	تقویت پارک‌های فناوری، پروژه‌های تحقیق و توسعه مشترک و پروژه‌های مشترک در حوزه دیجیتال
در فرایند مذاکراتی	روسیه	استفاده از ارزهای محلی در تجارت اعضا
اجرا شده	هند	گروه کاری ویژه در حوزه استارت‌آپ‌ها
اجرا شده	پاکستان	گروه کاری ویژه فقرزدایی
در مراحل ابتدایی اجرا	ازبکستان	توسعه کمربند سبز سازمان همکاری شانگهای
اجرا شده	هند	کنسرسیوم مراکز تحقیقات اقتصادی سازمان همکاری شانگهای
اجرا شده	چین	توسعه تعامل بین مناطق مختلف کشورهای عضو سازمان
در فرایند طولانی‌مدت مذاکره - مخالفت روسیه عامل طولانی شدن مذاکرات	چین	منطقه تجارت آزاد

۴- ایران، دیپلماسی اقتصادی و عضویت دائم در سازمان همکاری شانگهای

بر مبنای آن چه آمد می‌توان مدعی شد ایران به سازمانی پیوسته که در وهله اول بر تهدیدات امنیتی نوین به‌ویژه تروریسم متمرکز شده و همچنان تمرکز خود را در این حوزه حفظ کرده است. با وجود این، سازمان همکاری شانگهای ائتلافی به معنای کلاسیک نیست و الزامات امنیتی سنگینی را بر اعضا تحمیل نمی‌کند.

در حوزه اقتصادی اشاره شد که این سازمان مسیر کلاسیک همگرایی اقتصادی را در پیش نگرفته است، بلکه به دلیل اختلاف نظر اعضا و ساختارهای بسیار متفاوت اقتصادهای آنان عمده‌تاً سازمانی همکاری گرا و رویه‌گرا بوده است، بدان معنا که به ایجاد رویه‌های همکاری اقتصادی معطوف شده است.

اشاره شد که سازمان همکاری شانگهای ساختار موجود اقتصاد و تجارت جهانی را پذیرفته است، نظام مالی بین‌المللی و سازمان تجارت جهانی را به‌عنوان مبنای فعالیت‌های اقتصادی دانسته و در این چهارچوب عمل می‌کند. افزون بر این سازمان در تصمیم‌گیری ساختاری اجماعی دارد و تنها در صورتی که پیشنهادات و ابتکارات کشورها مورد تأیید سایرین قرار گیرد امکان

اجرای شدن پیدا می‌کند. از همین روست که عمده همکاری‌های اقتصادی در درون سازمان در پیامد ابتکاراتی که توسط کشورهای مختلف ارائه شده صورت گرفته است.

از نظر عملیاتی و اجرایی، الحاق ایران به این سازمان فرایند پیچیده بروکراتیکی را طی خواهد کرد. فرایندی که برای هند حدود دو سال به طول انجامید. در این فرایند ایران باید اسناد متعددی را امضا نماید تا به صورت رسمی به عضویت دائمی این نهاد درآید. آنچه در اجلاس دوشنبه اعلام شد، موافقت شورای سران با این روند بود. به دیگر سخن موافقت سیاسی صورت گرفته است، اما فرایند بوروکراتیک تازه آغاز شده است. احتمالاً ایران از دو سال آینده به عنوان عضو دائم در سازمان همکاری شانگهای قلمداد می‌شود.

اهمیت این فرایند در آن است که در کوتاه مدت اساساً نمی‌توان انتظارات اقتصادی از این نهاد داشت. مادامی که ایران به صورت حقوقی نیز عضو دائم این سازمان محسوب نمی‌تواند از امکانات اقتصادی آن در راستای دیپلماسی اقتصادی خویش بهره گیرد؛ بنابراین تأثیرات عضویت در این نهاد بر دیپلماسی اقتصادی ایران و گشایش‌های احتمالی را باید در میان مدت مورد بحث و بررسی قرارداد. در این راستا نکات ذیل را می‌توان مطرح کرد:

۱- اشاره شد که این سازمان نظم موجود اقتصاد سیاسی بین‌الملل را پذیرفته است، تمامی اعضای آن در سازمان تجارت جهانی عضویت دارند و نظام مالی بین‌المللی را پذیرفته‌اند و در این قالب تعاملات اقتصادی خود را صورت می‌دهند. چالش‌های مبنایی ایران برای بهره‌گیری از فرصت‌های اقتصادی ناشی از عضویت در این نهاد، وضعیت پیچیده روابط این کشور با هسته اقتصاد سیاسی بین‌الملل است. ایران تحت شدیدترین نظام تحریمی تاریخ قرار گرفته است، نظام مالی بین‌المللی تقریباً به روی آن بسته شده و هیچگاه اراده جدی برای الحاق به سازمان تجارت جهانی نداشته است.

بنابراین ایران به عنوان کشوری به شدت خاص و دارای مشکلات و چالش‌های یگانه و متفاوت از سایر کشورهای عضو، به این سازمان پیوسته است. از دیگر سو وضعیت پرورنده هسته‌ای ایران هنوز مبهم است و امکان احیای توافق هسته‌ای وجود دارد. در صورت احیای توافق هسته‌ای ایران با وضعیت نسبتاً نرمال از منظر روابط با اقتصاد جهانی به این سازمان خواهد پیوست و کمابیش مانند سایر کشورها می‌تواند از فرصت‌ها و امکانات اقتصادی این نهاد بهره گیرد. اما در صورتی که وضعیت کنونی در روابط اقتصادی ایران و سایر کشورها و وضعیت حاشیه‌ای این کشور در اقتصاد جهانی تداوم یابد، سازمان شانگهای نقش چشمگیری در کاهش فشارهای تحریمی بر ایران ایفا نخواهد کرد. تجربه تحریم روسیه و کوشش‌های این کشور برای بهره‌گیری از سازمان در راستای کاهش فشارهای اقتصادی و مالی به روشنی این موضوع را نشان می‌دهد. روسیه در اجلاس‌های اخیر این نهاد همواره پیشنهادهایی برای مبادلات با ارزهای محلی و مقابله جمعی با تحریم‌ها ارائه داده است، اما این کوشش‌ها در عمل فرجامی نیافته است.

۲- در شرایطی که توافق هسته‌ای احیا گردد و تحریم‌های مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران لغو یا تعلیق شوند، عضویت دائم ایران در سازمان همکاری شانگهای در میان مدت می‌تواند فرصت‌هایی برای دیپلماسی اقتصادی کشور ایجاد نماید. اشاره شد که سازمان همکاری شانگهای سازمان اوراسیایی است. در شرایط کنونی اوراسیای جدیدی در حال شکل‌گیری است، پهنه‌ای که

در آن چهار کانون قدرت شکل گرفته است. روسیه به‌عنوان کانون سنتی قدرت در شمال این پهنه نقش‌آفرینی رو به افزایشی دارد. چین کانون جدید قدرت و البته مهم‌ترین کانون قدرت در این پهنه است. هند کانون نوظهور قدرت در جنوب این پهنه است و اتحادیه اروپا به‌عنوان کانون قدرت هنجاری و اقتصادی سنتی در غرب این منطقه قرار دارد.

در شرایطی که روابط نرمال ایران با اقتصاد جهانی به طور نسبی احیا گردد، ایران باتوجه به موقعیت ژئواکونومیک خود می‌تواند نقش یک حلقه وصل را بین چهار اقتصاد کلیدی در اوراسیا ایفا نماید. ایده کریدور شمال - جنوب نمایانگر پتانسیل نقش‌آفرینی ایران به‌عنوان حلقه وصل روسیه و هند به‌عنوان دو اقتصاد بزرگ اوراسیایی است.

افزون بر این در قالب کریدور شمال - جنوب، ایران به طور بالقوه می‌تواند حلقه وصل جنوب شرق آسیا و شمال اروپا باشد؛ بنابراین تکمیل کریدور شمال جنوب و رونق بخشیدن به آن را می‌توان در کانون منافع اقتصادی ایران در سازمان همکاری شانگهای قرارداد. به دیگر سخن اجرایی‌شدن کریدور شمال جنوب و افزایش ظرفیت آن می‌تواند به‌عنوان مهم‌ترین ابتکار، در کوتاه‌مدت در کانون دیپلماسی اقتصادی ایران در سازمان همکاری شانگهای قرار گیرد. ایران می‌تواند با بهره‌گیری از منابع مالی این سازمان زمینه را برای اجرای کامل این کریدور فراهم آورد.

البته اجرایی‌شدن این پروژه که مدت‌ها به تأخیر افتاده است مستلزم روابط باثبات میان ایران و سایر اعضای سازمان و نیز شرکا و طرف‌های گفتگوی آن است. به‌عنوان مثال در صورتی که تنش میان ایران و آذربایجان تلاوم یابد و این کشور در یکی از مسیرهای کلیدی کریدور شمال - جنوب اختلال ایجاد کند این مزیت ژئواکونومیک ایران با چالش جدی مواجه خواهد شد. افزون بر این اختلافات جدی ایران با هریک از کشورهای عضو سازمان، همچون اختلافی که در سال‌های اخیر با تاجیکستان پدید آمد می‌تواند چالش‌های جدی در زمینه حمایت سازمان از این ابتکار ایجاد نماید باتوجه به ساختار اجماعی تصمیم‌گیری در سازمان، مخالفت یک کشور می‌تواند اختلالات جدی در مسیر نقش‌آفرینی این نهاد در ابتکارات کشورها و حمایت از ابتکارها ایجاد نماید. نقشه ذیل موقعیت کانونی ایران در اوراسیای جدید را نشان می‌دهد. روشن است که چنین موقعیتی منحصر به ایران نیست و سایر کشورها از جمله پاکستان نیز پروژه‌های رقیبی را پیگیری می‌کنند.

نقشه ۱- موقعیت ژئواکونومیک ایران به‌عنوان حلقه‌ای در اتصال اقتصادهای کلیدی اوراسیا

۳- افزون بر پیشبرد کریدور شمال - جنوب به‌عنوان کانون دیپلماسی اقتصادی ایران در سازمان همکاری شانگهای، پیوند زدن کشور با دو طرح کلان دیگر در اوراسیا یعنی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ابتکار کمربند و راه را نیز می‌توان در قالب این سازمان پیگیری نمود. اشاره شد که این سازمان در حوزه اقتصاد عمدتاً کنش رویه‌ای دارد و در واقع فضایی برای لابی و رایزنی کشورها برای پیشبرد منافع مشترک فراهم می‌آورد.

چین و روسیه در سال‌های اخیر همواره در پی جلب همکاری کشورهای عضو سازمان در ایندو ابتکار بوده‌اند. پیوند زدن اقتصاد هند به روسیه نیازمند همکاری نزدیک این دو کشور در حوزه تجارت است. مذاکرات اولیه برای الحاق هند به اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال‌های اخیر آغاز شده است. ایران نیز به موافقت‌نامه تجاری موقتی با این اتحادیه دست‌یافته است؛ بنابراین زیرساخت‌های نرم به معنای قواعد و رویه‌ها برای نقش‌آفرینی ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا تا حدی فراهم است.

اما در مورد نقش ایران در ابتکار کمربند و راه علی‌رغم تبلیغات فراوانی که صورت گرفته است هنوز در صحنه عمل اقدامات مؤثری انجام نشده است. کریدور اقتصادی چین - آسیای مرکزی - غرب آسیا که از ایران عبور می‌کند و از طریق مدیترانه به غرب اروپا می‌رسد (در نقشه فوق آمده است) بر مبنای مطالعات بانک جهانی به‌صورت بالقوه مهم‌ترین و اقتصادی‌ترین کریدور ابتکار کمربند و راه محسوب می‌شود.^{۳۰} تحریم و پیش‌بینی ناپذیری شرایط اقتصادی ایران تاکنون مانع اجرایی شدن این کریدور شده است.

ایران از مسیر سازمان همکاری شانگهای و گفتگوی موثر با چین می‌تواند این کریدور را اجرایی نماید. اشاره شد که چین مهم‌ترین تأمین‌کننده منابع مالی در سازمان همکاری شانگهای است. ایران می‌تواند اجرایی کردن کریدور اقتصادی چین - آسیای مرکزی - غرب آسیا را به‌عنوان اولویت در سازمان همکاری شانگهای پیگیری نماید.

۴- حوزه تأمین مالی و همکاری بانکی از اندک حوزه‌های همکاری اقتصادی در سازمان همکاری شانگهای است که در سال‌های اخیر نتایج عملی به همراه داشته است، بدان معنا که در این حوزه حدود ۶۰ پروژه در قالب وام و اعتباراتی بالغ بر ۱۰ میلیارد دلار تأمین مالی شده‌اند.

افزون بر این کنسرسیوم بین‌بانکی شکل گرفته است و طیفی از بانک‌های کشورهای عضو در آن عضویت دارند. بعلاوه کوشش‌های بسیاری برای شکل‌دهی به بانک توسعه سازمان همکاری شانگهای صورت داده است که با واکنش منفی روسیه هنوز عملیاتی نشده است. از آنجا که همکاری در حوزه بانکی این سازمان بسیار پیچیده‌تر از حوزه‌های دیگر است، ایران نیازمند دسترسی به اسناد همکاری‌های بانکی و جزئیات آن است تا زمینه برای تصمیم‌گیری در مورد نحوه و میزان مشارکت در این حوزه فراهم آید.

۵- اقتصادهای عضو این سازمان دولت‌محورند. به دیگر سخن دولت بازیگر مسلط در این اقتصادها محسوب می‌شود. سازمان همکاری شانگهای نیز عمدتاً سازمان بین‌دولتی است؛ بنابراین فضای کنش بی‌واسطه بخش خصوصی در این سازمان چندان گسترده نیست. البته شورای فعالان اقتصادی یا شورای کسب‌وکار این نهاد از منظر مشورتی، ارائه ایده‌ها و تدوین طرح‌ها برای

تصویب در شورای سران واجد اهمیت است. عضویت اتاق بازرگانی ایران در این شورا و ایفای نقش فعال در ارائه ایده‌ها و طرح‌ها می‌تواند در راستای پیشبرد منافع بخش خصوصی موثر واقع شود.

۶- کلاب انرژی این سازمان نیز چنانچه گفته شد هنوز کنش اجرایی چندانی نداشته است. اما به‌عنوان یک مکانیسم در راستای منافع ایران قرار دارد. نقش فعال ایران در این کلاب و کوشش برای اجرایی کردن مصوبات آن تواند بخشی از اولویت‌های دیپلماسی اقتصادی ایران باشد.

۷- افزون بر این ارائه ابتکارات خاص و منطبق با نیازهای دولت و بخش خصوصی ایران نیز می‌تواند بخش مهمی از دیپلماسی اقتصادی ایران در این سازمان باشد. بر مبنای مباحثی که ارائه شد می‌توان گفت که بخش مهمی از کنش‌های رویه‌ای این سازمان در حوزه اقتصادی محصول ابتکارات و ایده‌های کشورهای عضو بوده است. ایران نیازمند تشکیل گروه کاری برای تدوین ابتکارات اقتصادی جهت ارائه به سازمان و رایزنی با کشورهای عضو برای تصویب این ابتکارات در اجلاس‌های سران است.

منابع

- ¹ Baylis, J. (2020). *The globalization of world politics: An introduction to international relations*. Oxford University Press, USA.
- ² Richardson, B. (2009). *Sugar: Refined power in a global regime*. Springer
- ³ Song, W. (2016). *China's approach to Central Asia: The Shanghai Co-operation organisation*. Routledge.
- ⁴ Mackerras, C., & Clarke, M. (2009). *China, Xinjiang and Central Asia: History, transition and Crossborder interaction into the 21st century*. Routledge.
- ⁵ Nurgaliyev, Marat. **Development of the Shanghai Cooperation Organization and Diplomacy of Japan Towards the Central Asia**, Tokyo, The Japan Institute of International Affairs, 2008.
- ⁶ Šćepanović, Janko. "Russia and the Shanghai Cooperation Organization: a question of the commitment capacity", **European Politics and Society** (2021)
Zhao, Suisheng. "China's Belt-Road Initiative as the Signature of President Xi Jinping Diplomacy: Easier Said than Done", *Journal of Contemporary China*, Volume 29, Issue 123, 2020.
- ⁷ Joanna Lillis, Putin Fails to Win Ukraine Consensus at SCO Summit, **eurasianet**, Sep 12, 2014 <<https://eurasianet.org/putin-fails-to-win-ukraine-consensus-at-sco-summit>> (4 October 2021)
- ⁸ The Moscow Declaration of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organisation, **The Shanghai Cooperation Organisation**. 10 November 2020, <<http://eng.sectsco.org/news/20201110/690356.html>> (4 October 2021)
- ⁹ Alexander Gabuev, Bigger, Not Better: Russia Makes the SCO a Useless Club, **Carnegie Moscow Center**, 23 June 2017, <<https://carnegiemoscow.org/commentary/71350>> (3 October 2021)
- ¹⁰ Dushanbe Declaration on the Twentieth Anniversary of the Shanghai Cooperation Organisation, **Ministry of External Affairs**, 17 September 2021, <https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/34275/Dushanbe_Declaration_on_the_Twentieth_Anniversary_of_the_Shanghai_Cooperation_Organisation> (3 October 2021)
- ¹¹ Wang Cong Source, China to step up SCO investment, **Global Times**, 06 June 2018, <<https://www.globaltimes.cn/content/1106554.shtml>> (3 October 2021)
- ¹² The Interbank Consortium of the Shanghai Cooperation Organization, **VEB.RF**, <<https://veb.ru/en/international-multilateral-cooperation/the-interbank-consortium-of-the-shanghai-cooperation-organization/>> (3 October 2021)
- ¹³ XVI Meeting of the Council of the Interbank Consortium of the Shanghai Cooperation Organization (SCO IBC), **shanghai cooperation organization**, 30 September 2020, <<https://eng.sco-russia2020.ru/program/20201030/801058/XVI-Meeting-of-the-Council-of-the-Interbank-Consortium-of-the-Shanghai-Cooperation-Organization-SCO.html>> (3 October 2021)
- ¹⁴ Jiang Xueqing, SCO Interbank Consortium unveils roadmap for future growth, **Chinadaily**, 18 August 2020, <<http://www.chinadaily.com.cn/a/202109/18/WS6145793fa310cdd39bc6a361.html>> (3 October 2021)
- ¹⁵ Reuters Staff, China says to offer \$10 billion in loans to SCO member states, **Reuters**, 07 June 2012, <<https://www.reuters.com/article/us-china-sco-loans-idUSBRE85602920120607>> (3 October 2021)

- ¹⁶ Reuters Staff, China says to offer \$4.7 bln in loans under SCO framework, **Reuters**, 10 June 2018, <<https://www.reuters.com/article/china-sco-idUSB9N1MG013>> (3 October 2021)
- ¹⁷ Vitaliy Bushuev, Valeriy Pervuhin, SCO energy club: what it should be?, Energy Strategy Institute – special for InfoSCO, 13 March 2012, <<http://infoshos.ru/en/?idn=9616>> (3 October 2021)
- ¹⁸ Liao, Janet Xuanli. "China's energy diplomacy towards Central Asia and the implications on its "belt and road initiative"", The Pacific Review Volume 34, Issue 3 (2021)
- ¹⁹ Rousselot, Hélène. "Le Club de l'énergie de l'ocs, un élément (moteur)... d'intégration régionale ?", Relations internationales, vol. 145, no. 1, (2011)
- ²⁰ Reuters Staff, Shanghai Cooperation Organisation to set up bank - Xinhua, **Reuters**, 04 November 2016, <<https://www.reuters.com/article/china-sco-banks-idUSL4N1D45XI>> (3 October 2021)
- ²¹ SCO Development Bank: Prospects of the SCO development bank, **cgtn**, 06 Jun 2018, <https://news.cgtn.com/news/7a517a4d32454464776c6d636a4e6e62684a4856/share_p.html> (3 October 2021)
- ²² Pakistan propose to establish SCO development bank, **The Nation**, 17 July 2021, <<https://nation.com.pk/17-Jul-2021/pakistan-propose-to-establish-sco-development-bank>> (3 October 2021)
- ²³ Chris Rickleton, By Opposing SCO Development Bank, Is Russia Biggest Loser?, **Eurasianet**, 25 March 2015, <<https://eurasianet.org/by-opposing-sco-development-bank-is-russia-biggest-loser>> (3 October 2021)
- ²⁴ Huaxia, SCO plans to enhance financial cooperation, continue consultations on establishing SCO Development Bank, **Xinhua**, 01 December 2020, <http://www.xinhuanet.com/english/2020-12/01/c_139555549.htm> (3 October 2021)
- ²⁵ Staff, R. (2016, November 4). Shanghai cooperation organisation to set up bank - Xinhua. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/china-sco-banks-idUSL4N1D45XI>
- ²⁶ SCO development bank: Prospects of the SCO development bank. (1718, June). Retrieved from https://news.cgtn.com/news/7a517a4d32454464776c6d636a4e6e62684a4856/share_p.html
- ²⁷ Pakistan propose to establish SCO development bank. (2021, July 17). Retrieved from <https://nation.com.pk/17-Jul-2021/pakistan-propose-to-establish-sco-development-bank>
- ²⁸ By opposing SCO development bank, is Russia biggest loser? (2015, March 25). Retrieved from <https://eurasianet.org/by-opposing-sco-development-bank-is-russia-biggest-loser>
- ²⁹ Xinhua | English.news.cn. (2021). Retrieved from https://www.xinhuanet.com/english/2020-12/01/c_139555549.htm
- ³⁰ World Bank(2021) Belt and Road initiative, Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/regional-integration/brief/belt-and-road-initiative>